

A SZENT DOMONKOS-REND RÓMAI KÖZPONTI LEVÉLTÁRA.

(Részletek a magyar dominikánus provincia multjából.)

Az ibériai félszigeten, Ókasztiliában, a Calatayudból Valladolid felé vezető út mentén, Ormai egyházmegyében fekszik egy kis jelentéktelen helység: *Calaruega*. Itt élt a XII. század közepén egy elég jómódú spanyol földbirtokos (Guzman)¹ Félix és felesége D'Aza Johanna. III. Sándor pápa uralkodása alatt, némelyek szerint 1170, mások szerint 1180 körül, ebben a helységben született Félix és Johanna fia, a róm. katolikus egyház egyik nagynevű rendalapítója: *Szent Domonkos*.² Szent Domonkos már korán, állítólag

¹ A Guzman-családból való leszármazás az egyes írók szerint nem egészen bizonyos.

² Szent Domonkossal s vele kapcsolatban a magyar dominikánus-provincia megalapításával természetesen már korán foglalkoznak a források. Anélkül, hogy e kérdésre vonatkozólag teljes bibliográfiát adnánk, mégis néhány kiemelkedőbb munkát szükségesnek tartunk megemlíteni, ú. m.: *Nanni de Cagli*, Michel Arcangelo: Vita del glorioso patriarca S. Domenico. Urbino 1653. — *De Possadas* Francisco: Vida del glorioso padre y patriarca santo Domingo de Guzman. Madrid, 1748. — *Pollidori* Francesco: Vita di S. Domenico fondatore dell'ordine de' fratri predicatori. Roma, 1777. — *Chirat* A. P. (fordító): Vie de Saint Dominique. Paris—Lipese, 1867. — *Lacordaire* Henri Dominique: Vie de Saint Dominique. Paris, 1871. — *Balme et Lelaidier*: Cartulaire ou histoire diplomatique de Saint Dominique I—III. Paris, 1893. — *Drane* A. T.: S. Domenico fondatore dei frati predicatori, 1896. — *Guirand* Jean: San Domenico. Róma, 1906. — *Mandonnet* Péter o. P.: Saint Dominique, l'idée, l'homme l'oeuvre. — Gand, 1921. — *Altaner* Berthold: Der heilige Dominikus. Untersuchungen und Texte. Breslau, 1922. — *Rambaud*, Jean Dominique o. P.: Saint Dominique 1170—1221. Sa vie, son ame, son ordre. Paris, 1926. — *Scheeben* Heribert Christian: Der heilige Dominikus. Mit Geleitwort von Angelus Walz o. P. Freiburg im Breisgau 1927. (Herder). Eddigél ez a legjobb Szt. Domonkos életrajz. Nálunk P. *Dunarich* Károly: Szt. Domonkos élete című életrajz a legújabb, mely a Szt. István Társulat: Szentek országa sorozatában jelent meg. Mint kuriózum megemlítenéd *E. Caro*: Saint Dominique et les Dominicains (1170—1221.), Paris 1853 című műve, melynek érdekességét emeli, hogy a Bibliothèque des chemins de fer sorozatban jelent meg. — Szt. Domonkossal persze a nagy enciklopédiák is foglalkoznak, így: Moronié, a spanyol 53 kötetes: Enciclopedia universal illustrada, a: The Encyclopaedia Britannica (11. kiad.

1202-ben, mások szerint 1207-ben elkezdte Toulouse környékén rendalapítói tevékenységét,³ de az általa alapított rendet: „Religiosam vitam eligentibus“ kezdetű bullájával III. Honorius pápa csak 1216-ban (XII. 22.) erősítette meg.⁴ Vannak azonban írók, akik ezt az évszámot kétségbevonják, mint pl. Lambermond, aki azt állítja, hogy ez a pápai bulla csak a toulousi Romanus-templommal összekötött alapításnak szól, mert voltaképen a rend megerősítése csak 1218-ban történt.⁵

Rendjének megerősítése után Szent Domonkos és társai, mint azt általánosságban tudjuk, az ordo preadictarorumot elkezdtek Európa-szerte terjeszteni s 1221-ben Paulus Hungarus, a bolognai volt jogtanár és társai megismertetik a rendet a magyarokkal is és csakhamar megalapították a dominikánus-rend magyarországi provinciáját. A Szent Domonkos-rend magyarországi megtelepedésének dátumát, az 1221-es évszámot legújabbban Scheeben Heribert Krisztlán kétségbevonta ugyan, azt állítva, hogy 1221-ben a rend Magyarországon már le volt telepedve és a rend huszonnyolcadik kolostora, a székesfehérvári ekkor már meg lett volna alapítva, ez az állítás azonban csak okoskodással van alátámasztva, komoly és helytálló adatokkal bizonyítva nincsen. Scheeben többek közt azt állítja, hogy kellett lenni még egy Pál nevű dominikánusnak, aki azonban *nem azonos* a bolognai Magyar Pál jogtanárral, s ez az I. Pál már az 1221. évi bolognai generális káptalani gyűlés *előtt* Magyarországra küldetett volna, úgyhogy mikor II. Pál, a volt jogtanár 1221 nyarán Magyarországra érkezett, a székesfehérvári dominikánus-ház már meg volt alapítva. Talán már 1219 augusztusának végén, mindjárt Szent Domonkosnak Bolognába való érkezése után küldetett ez az I. Pál Magyar-

VII. k. 403. skk. II.), a Realencyklopädie für protestant. Theologie (3. kiadás), Grützmacher cikke: Dominikus címszó alatt, a Wetzer és Welte stb. Kirchenlexikon mind megemlékeznek Szt. Domonkosról és működéséről.

³ Marténe Edmund és Durand Ursini: Thesaurus novus anecdotorum, Páris 1717. III. kötet 685. l. „De principio ordinis fratrum praedicatorum“. Taurisano szerint 1207-ben Toulouseban történt a rend megalapítása. Taurisano: Hierarchia ordinis praedicatorum, Róma, 1916. 4. lap.

⁴ Balme—Lelaidier: Cartulaire ou histoire diplomatique de Saint Dominique, II. kötet, 71. lap.

⁵ Dr. H. C. Lambermond o. p.: Der Armutsgedanke des heiligen Dominikus und seines Ordens. Zwolle (Holland) 1926. — 9. l.

országba, azonban mindezek csak feltevések, melyeket Scheeben bebizonyítani nem tud, s állításainál ő maga is a „vermutlich“ és „villeicht“ szavakat használja.⁶

Akár 1219-ben, akár 1221-ben vette kezdetét a magyar dominikánus provincia megalapítása, annyi mégis tény, hogy a Bolognában 1221-ben megtartott második generális káptalani gyűlésen a rend már nyolc provinciára oszlott, úgymint: a spanyol, provence-i, francia, lombardiai, római, német, angol és magyar provinciára,⁷ s ezt a helyét a magyar

⁶ „Man hat bisher die Gründung der ersten Niederlassung in Ungarn mit dem Namen des Paul von Ungarn verknüpft. Das aber schon vor der Abreise Pauls nach Ungarn, die in den Sommer 1221. fällt, Niederlassungen in Ungarn bestanden haben, ergibt sich nicht nur aus dem Bericht über die Ankunft der Predigerbrüder in Dänemark, sondern auch aus der kurzen Abhandlung über die Predigerbrüder in Ungarn, die um 1260. verfasst worden ist. Der erste Bericht spricht klar und unzweideutig von einer Niederlassung in Ungarn, deren Prior Paul zum General Kapitel von 1220. eingeladen worden war. Dieser Prior Paul ist demnach nicht identisch mit dem Kirchenrechtslehrer Paul von Ungarn, der in Frühjahr 1221. noch Prior von Bologna war und vom General Kapitel von 1221. nach Ungarn gesandt wurde. Der Bericht über den Ursprung der Ordensprovinz Ungarn setzt ebenfalls bei der Ankunft Pauls von Ungarn im Jahre 1221. die Existenz von Ordensniederlassungen in Ungarn voraus. Paul von Ungarn trat mit vier Brüdern im Juni 1221. die Reise nach Ungarn an. Er kam zunächst nach Raab. Die Brüder predigten dort vor einer grossen Volksmenge und konnten drei Studenten in ihren Orden aufnehmen. Der Bericht sagt dann wörtlich: „Weil sie (dort) keine Niederlassung besaßen, verliessen Sie die Stadt und kamen nach Pannonien. Von dort gelangten Sie nach Wesprim und von da nach Stuhlweissenburg.“ Hier bricht der Bericht ab und erzählt von der Tätigkeit der Brüder unter den Schizmatikern und dem Eintritt in die Kumanenmission. Dass die Brüder in Stuhlweissenburg eine Niederlassung gegründet hätten, sagt der Bericht nicht. Vermutlich bestand dort eben schon ein Konvent... Villeicht hat Dominikus gleich nach seiner Ankunft in Bologna, Ende August 1219. den Bruder Paul nach Stuhlweissenburg gesandt.“ stb. *Scheeben*: I. m. 358—359. ll.

⁷ „Au second chapitre de Bologne, en 1221. l'ordre fut divisé en huit provinces: celles d'Espagne, de Provence, de France, de Lombardie, de Rome, de Téutonnie, d'Angleterre et de Hongrie.“ Ld.: *Berthier*: Le Convent de Sainte Sabine a Rome. Róma, 1912. 195. l. — Ugyanígy a: The Catholic Encyclopedia. New-York, 1911. XII. kötet, 354—370. ll. *Order of Preachers* című cikkében Spain, Provence, France, Lombardy, Rome, Teutonia, England and Hungary sorrendben közli az első provinciákat. 1228-ban az ekkor kelt rendi konstitúciók a provinciákat viszont már így sorolják fel: Ispania, Provincia, Francia, Lombardia, Romana, Ungar.a, Teutonia, Anglia. *H. Denifle*: Die Constutionen des Prediger-Ordens vom Jahre 1228. — Az: Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters I. évfolyamának (1885) 212. lapján. A magyar provincia alapításáról és Paulus Hungarusról Szent Domonkossal foglalkozó minden mű az Encyclopaedia Britannicá-tól föl és lefelé megemlékezik, kivéve Moroni 166 kötetes: Dizionario di erudizione storico-ecclesiastico-ját (Venezia,

provincia körülbelül az egész középkoron át megtartotta.

Mikor a „vera mundi lumina et pugiles fidei“ az egész világba széjjeloszlottak, hogy provinciákat alapítsanak, a folyton terjedő és fejlődő rendet valahonnan központilag kormányozni is kellett. Lehet, hogy kezdetben, rövid ideig, a rendi központ Spanyolországban volt, de innen mindenestre csakhamar át kellett tenni a centrumot a keresztény világ központjába, Rómába, ahol Szent Domonkos és munkatársai előbb a Caracalla-termákkal szemben, a mai Via Porta di Sebastiano-n fekvő San Sisto Vecchio-templomot és kolostort kapták meg. Itt azonban a rend csak rövid ideig tartózkodott, mert csakhamar megkapta a gyönyörű Santa Sabina-templomot, a „la gemma dell' Aventino“-t és III. Honorius pápa, aki a Savelli-k nemzetségéből való volt, Szent Domonkosnak és rendjének ajándékozta a S. Sabina-templom melletti Savelli-palotát is.

1220 február 15-én vagy 16-án az első prior, Tancred vezetése mellett vonultak át a dominikánusok a San Sisto-ból a Santa Sabina melletti Savelli-palotába, amelyet a mai napig bírnak.⁸ Így tehát a Savelli-palotából S. Sabina-kolostorrá lett épület volt a rend első centruma és itt laktak a XIII. század folyamán Albertus Magnus, Szent Jácint, Pennafortei Rajmond, sőt itt élt maga a „doctor gentium“, Aquinói Szent Tamás is. Itt lakott többek közt a rend hírneves liturgikusa és jogásza, az 1254. évi budai generális káptalanon generális magisterré választott Humbertus de Romanis is,⁹ sőt talán itt élte le napjainak egy részét a Berthier által említett: „Le bienheureux Maurice de Hongrie“, azaz magyarországi boldog Mór is.¹⁰

A Santa Sabina-kolostorban kell tehát a dominikánus-rend levéltárának kezdetét, megalakulását és csiráit keresnünk, mert hiszen már a XIII. században szükségképen megindul a provinciákkal az írásbeli érintkezés, a levelezés, továbbá ekkor már a magister generális, meg a priorok is a rend tagjaival szemben oklevéladó fórumok, s az 1240. évi bolognai generális káptalan már azt is meghatározza, hogy

1843), mely a XX. kötet 185. skk. lapján ír: Domenico (S.) fondatore dell' ordine dei padri predicatori-ról, de a magyar provinciát egy szóval sem említi.

⁸ Berthier: I. m. 147. l.

⁹ Reichert: Litterae encyclicae magistrorum generalium (1233—1376), Róma, 1900. 15. l.

¹⁰ Berthier: I. m. 317. l.

a rend generálisának hiteles pecsétje milyen legyen, hogy t. i. abba a Crucifixus képe helyeztessék, az 1257. évi flórenci káptalan pedig kimondja, hogy akik a generális magisterhez vagy a generale capitulumhoz intéznek valami írást, ezek erre ne csak a saját nevüket, hanem a provincia és rendház nevét is írják ki.¹¹

Humbertus de Romanis, aki 1254—63 közt volt a rend generálisa († 1277), a: *De Vita Regulari* című művében természetesen megemlékszik a: „De officio magistri ordinis“ és ennek XIII. pontjában (*Circa literas*) szó van a levelek, oklevelek kiállításának mikéntjéről is. Eszerint tehát: „Litterae ineptae nunquam ab eo sunt mittendae, sed decenter formatae, plus vel minus, secundum exigentiam materiae vel personarum quibus dirigendae sunt. Et ideo sunt omnes ante sigillationem sollicite respiciendae. Scribentibus diligenter est rescribendum.“ Stb.¹²

Ha nem is a XIII., de már a XIV—XV. századok folyamán a római dominikánus generalatus ügyforgalma hatalmasan megnövekszik és a generalatus kancelláriai praxisából meg tudjuk állapítani azt is, hogy milyen oklevél-kategóriák kerülnek itt expedálás alá. Ezek a kategóriák a következők:

Litterae absolutionales, acceptationales, affiliationales, approbationales, assignationales, concessionales, confirmationales, commendatitiae, commissionales, creationales, declarationales, decreta, designationales, dimissoriales, dispensationales, evocationales, exemptionales, facultates (például később: facultates libros imprimendi), institutionales, intimationes, licentiae particulares, obedientiales, ordinationes, praeceptionales, praeceptivae particulares, prohibitionales, promotiones, prorogationales, rehabilitationales, renovationes, renuntiationales, reservationales, restitutionales, sententiae contra reos, transfiliationales, translationales.

Ezekre a levelekre, oklevelekre válaszolni kellett, s így különböző jelentések futottak be az akkori világ minden részéből Rómába, s ezeket a leveleket, jelentéseket, iratokat, továbbá a generális káptalanokon meghozott határozatok szövegeit, a rendhez a Szentszéktől, a pápától érkező bullá-

¹¹ *Fontana*: Constitutiones declarationes et ordinationes capitulorum generalium sacri ordinis fratrum praedicatorum. Róma, 1862. 265. l.

¹² *Humbertus de Romanis*: De vita regulari. Romae, 1889. II. kötet, 191. lap.

kat, brevéket, a renden kívül álló világiakkal, különösen hatóságokkal folytatott leveleket stb., stb. valahol meg kellett őrizni, hiszen a határozatokra, bullákra, az intézkedések végrehajtásának bizonyosságaira, jelentésekre, esetleg hivatkozni kellett, azoknak tartalmát ismerni kellett, így tehát már a XIII. században adva volt a rend központi levéltára megalakulásának lehetősége, s a fenti oklevél-kategóriákkal kapcsolatban lassan-lassan összegyűlemlett a keletkezőfélben levő levéltár anyaga.

Az így kialakulni kezdő rendi anyalevéltár a XIII. század második felében valószínűleg a Santa Sabina melletti Savelli-palotában, mint központi rendházban lehetett elhelyezve mindaddig, míg a rend a Santa Maria Sopra Minervatemplom melletti rendházát el nem foglalta s ez a rend központi székháza nem lett. Természetesen nem tudjuk ma már pontosan megmondani a rendi levéltár keletkezésének kezdőpontját, azonban nyilvánvaló, hogy a XIII. század végén, a XIV. század elején már egy levéltárnyi anyagnak együtt kellett lenni, de a legrégebb anyag az idők folyamán elpusztult, úgyhogy a központi levéltár egykori XIII. századi, de sőt XIV. századi darabjaiból is ma már alig van valami. A levéltár állagának egy kisebb része visszanyúlik ugyan a XV. századra, azonban az összefüggőbb levéltári gyűjtemények inkább a XVI—XVII. századdal kezdődnek, akkor, amidőn már nemcsak a rend központjának, hanem egyes provinciáknak, kongregációknak, sőt konventeknek is volt levéltáruk. Az 1592. évi velencei generális káptalan elrendeli például, hogy a rendtagok perei (processus) akár eredeti, akár másolati példányban az illetékes provinciák levéltárában helyeztessenek el.¹³

E provinciális levéltáraknak tekintélyes anyagúaknak kellett lenni már a XVI. század végén, mert máskép Beccaria Hippolit Mária generális nem rendelte volna el már 1597-ben a rendtörténet megírását, melynek gondolatával utóda, Xavierre Jeromos generális (1601—1607) is foglalkozott. Ekkor már körülbelül négy század mult el a rend keletkezése óta és a rend történetével még senki sem foglalkozott. Mint Mortier írja: „Maitre Xavierre pensa, que l'ordre de Saint Dominique méritait, lui aussi d'être mieux connu“, úgyhogy a XVI. század végétől kezdve nemcsak a

¹³ Fontana: I. m. 36. l.

generálisok, hanem maga a rend is magáévá tette a rendtörténet gondolatát s egyes rendtagok megírják egy-egy rendtartomány történetét. E mozgalom hatása alatt írja meg a vigevano-i születésű olasz Ferrari Zsigmond o. p. (1589—1646) a magyar rendtartomány történetét 1637-ben, akkor, amidőn a rend feltámasztása céljából, mint kiküldött biztos Magyarországon járt. Xavierre után tehát a rendtörténet megiratásának mozgalma nemcsak hogy nem aludt el, hanem az 1644. évi római generale capitulum már kész részletmunkákra támaszkodva úgy rendelkezik, hogy a provinciálisok és vikáriusok a rendtartományukbeli valamelyik tudós tagnak hagyják meg, hogy „*historiam suae provinciae seu congregationis ordinem, imprimat, sicut in effectum factum fuit in provinciis Hungariae, Aragoniae...*“ stb.¹⁴ Egészen nyilvánvaló, hogy a káptalan itt: Ferrari Zsigmond o. P.: De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum címen 1637-ben megjelent művére céloz.

Az 1608. évi római generális káptalan úgy intézkedik, hogy: „In omni conventu locus tutus cum armariis, sive capsis habeatur, in quibus scripturae, privilegia, contractus, instrumenta, libri professionum fratrum et omnia iura ad conventum pertinentia, cum suo inventario seu indice asserventur“, amely intézkedést a párisi 1611. évi generális káptalan is megerősítette.¹⁵ Ebből az intézkedésből megtudjuk tehát azt is, hogy a felállítandó konventi levéltárakban milyen oklevél-fajtákat és írásokat kellett eltenni és megőrizni.

Ha tehát ezidőtájt a provinciák, sőt egyes konventházak levéltáraitra ennyire súlyt helyeztek, annál fontosabbnak kellett lenni a rend központi levéltárának, amelynek anyaga a XVII. század folyamán immár annyira megnövekedett, hogy De Marini Tamás generális 1656-ban kénytelen volt a Minervában a levéltári helyiséget tágítani.

A XVIII. században különösen XIII. Benedek pápának (1724—1730) volt a levéltárak iránt fejlett érzéke, aki 1727 június 14-én kelt és: „Maxima vigilantia“ kezdetű constitutiójában általában a szerzetes rendek, tehát a domini-

¹⁴ Reichert: Acta capitulorum generalium. VII. k., 232. l. — Megismétlik a parancsot a római 1650. évi generális káptalanon. U. o. VIII. k. 294. l. — Mortier: Histoire des maîtres généraux de l'ordre des frères prêcheurs. Paris, 1903. VI. k., 62—64. ll.

¹⁵ Fontana: I. m. 35. l. De archivis conventuum.

kánusok levéltárainak rendezését, inventálását, katalogizálását, levéltárnokok általi szakavatott gondozását, kezelését, őrzését stb. részletesen szabályozta,¹⁶ ami a mi levéltárunk fejlődésére sem maradt hatás nélkül.¹⁷ Nem képezi ugyan feladatunkat a dominikánusok római központi levéltárának részletes és kimerítő történetét megírni, mert ehhez eltekintve attól, hogy e folyóirat lapjain megfelelő tér sem állna rendelkezésünkre, az adatok nincsenek összegyűjtve, annyit azonban mégis meg kell említenünk, hogy a dominikánus rend központi levéltára 1870-ben, Róma bevételkor veszélyben nem forgott s az 1884-ig zavartalanul a Minervában őrzött mindaddig, míg a rend generalátusa a piazza di Spagna melletti via Sebastianello-n lévő ideiglenes helyiségbe nem költözött.

1909-ben felépült a via Nazionale-vel párhuzamos, csendes via San Vitalén, ennek és a via Genova sarkán, szemben Róma mai tűzoltó-központjával, a dominikánus-rend hatalmas központi székháza, a Collegio Angelico, melyben a rend generalátusa, pápai egyeteme, központi könyv- és levéltára is elhelyezést nyert. 1911-ben költözködött ide a

¹⁶ Bullarium ord. Praedicatorum: VI. k., 636. skk. II. — Fontana: I. m. 35—36. II.

¹⁷ E pápai intézkedésnek tulajdoníthatjuk talán, hogy 1729-ben a rend generalisa Esztergomban a primási levéltárban Seelhammer Domonkos bécsi prior útján Aspádházi boldog Margit boldoggá avatási processzusának iratait keresteti. 1729 május 28-án Bécsből a következő levelet intézi a generalishoz:

„Reverendissime pater magister generalis!

Superior observandissime! Omni submissione hodierno cursore accepti reverendissimae paternitatis tuae mandatum ad inquirendum processum de cultu, vita et fama sanctitatis ac miraculorum *beatae Margaritae Hungaricae* ab archiepiscopo Strigoniensi autoritate apostolica factum, exactissima obedientia et totis viribus conabor exequi mandatum, proinde excellentissimo Hungariae primati archiepiscopo praefato supplicem dabo libellum, ut *archivario suo* inquisitionem praefati processus gratiose dignetur injungere et quamprimum responsum accepero, illico pro debita observantia informabo, distantia tamen loci quamdam exigunt moram, quae meam in respondendo excusabunt prolongationem.“ — Dominikánus központi levéltár, Róma, XIII. seria, 164. B. csomó.

1729 augusztus 27-én Bécsből Seelhammer ezt írja a generalisnak: „Singulariter dolens, quod mandatum de procurando processu *beatae Margaritae Hungaricae* hucusque citra omnem culpam meam ad effectum deducere nequiveram, cuius sollicitationem patri magistro regenti committere cogor ulteriorem, cum prioratu Viennensi valedixerim et in priorem conventus Styrensis electus atque confirmatus sim, ideo ob maiorem ab Hungaria distantiam praememoratum negotium ad velociorem finem promovere impediatur.“ U. ott.

levéltár, mely eme hatalmas palota Via Genovára néző szárnyán, az első emeleten lőn elhelyezve. Itt van a hatalmas levéltári raktárterem, mely azonban sem vasajtókkal, sem vastáblás ablakokkal, sem kellően szigetelt villanyvezetékekkel ellátva nincsen. A raktárterem mellett ettől teljesen elkülönítve, egy kisebb, s kitünő kézi könyvtárral felszerelt dolgozó- és katalógusszoba van s mellette a rend főlevéltárnokának lakó- és dolgozószobája fekszik. A levéltárat legújabbán, még a via Sebastianello-n P. Ligiez Vinceze o. P. († 1898) kezdte inventálni s körülbelül az anyag harmadrészét el is végezte. Munkáját P. Mothon o. P. folytatta mindaddig, amíg 1904-ben Rómából el nem disponálták. 1904-től 1922-ig teljesen szünetelt a központi levéltár rendezési és inventálási munkája, ekkor azonban a rend jelenlegi főlevéltárnoka, a kitünő képzettségű és hatalmas tudású P. Angelus Walz,¹⁸ vette kezébe a rendezés ügyét s részint inaugurálta a levéltár statisztiko-adminisztrációs részét, s azután átvizsgálta s tüzetesen revidálta a hatalmas levéltár egész állagát, ennek alapján azt átrendezte, újra és megfelelőbben felállította és hozzáfogott az anyag újra való inventálásához, ami természetesen még évekig el fog tartani.

A Walz által készített kimutatás szerint a dominikánus-rend római központi levéltárának katasztere 1926-ban in crudo, a következő volt.

Series inventarii archivi ordinis Praedicatorum.

I.¹⁹ *Bullarium ordinis*. Edita et inedita. — (Originales et copiae.) Túlnyomóan másolatokból álló gyűjtemény, mely 1900-ig terjed s III. Honorius pápa korával kezdődik. A csomók száma 163, ebből 81 csomónyi anyag publikálva van.

II. *Decreta, rescripta, positiones* SS. Congregationum, tribunalium, officiorum. Collectiones vel animadversiones canonicae quorundam auctorum saepe ms.

¹⁸ Megragadom örömmel az alkalmat, hogy P. Walznak, akinek páratlan szívességéből hónapokon át dolgozhattam a rend római levéltárában, a most közölt adatokért is meleg hálámát és őszinte köszönetemet fejezzem ki.

¹⁹ A római számok az illető gyűjtemény seria-számát is jelentik, melyeket hivatkozás alkalmával idézni kell.

- III. *Acta capitulorum generalium*²⁰ annotationes ad capitula generalia programmata.
- IV. *Registra magistrorum generalium*,²¹ eorumque vicariorum. 1469-cel kezdődő gyűjtemény, mely közel 300 kötetből áll.
- V. *Litterae et res personales magistrorum generalium*.
- VI. *Jus et legislatio ordinis quoad fratres et sorores*.
- VII. *Cardinales, archiepiscopi, episcopi ex ordine praedicatorum assumpti*.
- VIII. *Magister sacri palatii*, commissarius s. officii, secretarius indicis, procurator generalis inquisitor.
- IX. *Statistica ordinis et provinciarum* domorumque sororum. (Legújabbkori anyag.)
- X. *Causae sanctorum, venerabiles, beati, sancti et sanctae*.
- XI. *Conventus ordinis in particulari*.
- XII. *Monasteria in particulari* et congregationes sororum.
- XIII. *Provinciae, congregationes*, missiones ordinis.
- XIV. *Ms. notitiae et relationes historicae* ad res ordinis praedicatorum spectantes.
- XV. *Liturgia* ordinis praedicatorum.
- XVI. *Confraternitates* ordinis praedicatorum.
- XVII. *Tertius ordo* sancti Dominici.
- XVIII. *Relationes* ordinis praedicatorum cum aliis ordinibus.
- XIX. *Administrationes variae* in ordine praedicatorum.
- XX. *Miscellaneae* de rebus ad ordinem praedicatorum non spectantibus.
- XXI. *Cultorea artium* in ordine praedicatorum.
- XXII. *Bibliotheca prope archivum ordinis* praedicatorum instituta. (Néhány ezer kötetből álló levéltári kézikönyvtár, főleg dominikánák, forrásmunkák, stb.)

A tárgyak szerint 22, illetve a kézikönyvtár leszámításával 21 nagy gyűjteményre oszló levéltár római számokkal (I—XXI-ig) számozott szériáin belül köteteket vagy csomókat találunk, amelyek arab számokkal vagy betűkkel

²⁰ A káptalani gyűlések határozatait Reichert Benedek Mária o. P. adta ki az: *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum* című kiadványsorozatban.

²¹ Ennek a felbecsülhetlen értékű sorozatnak nagy része kiadatlan. A provincia Teutoniae-re vonatkozó részt Reichert adta ki a: *Quellen und Forschungen des Dominikaner Ordens in Deutschland* X. kötetében.

vannak jelölve. Hivatkozások alkalmával tehát pl.: a IV. széria X. kötetének y lapszámát, vagy a XIV. széria Ddd. kötetének x lapszámát, vagy az I. széria x csomójának y számú darabját, vagy a XIII. széria 164 B. csomójának valamelyik darabját idézzük vagy szám, vagy pedig ha ilyen nincsen, dátum szerint.

A fent felsorolt gyűjtemények közül magyar vonatkozású anyagot találunk mindjárt az I. szériában a pápai bullák közt, melyeknek nagy része azonban nyomtatásban is megjelent.

A magyar történelem, főleg pedig az egyház-, egyházi jog- és művelődéstörténelem szempontjából rendkívül, mondhatnám aláhúzottan, értékes és gazdag a IV. számú gyűjtemény, mely a dominikánus rend generalátusa központi regisztrátúra könyveit foglalja magában és amely kötetekben 1474-től kezdve a magyar dominikánus provincia külső és belső életének majdnem minden mozzanatát rögzítve találjuk. Szinte élni és működni látjuk az egykori hatalmas és izmos magyar dominikánus provinciát, ha e kötetekben a reánk vonatkozó rendkívül becses feljegyzéseket, regesztákat olvasgatjuk. A levéltár összes gyűjteményei között tehát ez az, amely reánk magyarokra nézve a legrégebb és legbecsebb anyagot tartalmazza és talán nem is egészen túlzás, ha azt állítjuk, hogy e kötetekben chronologiai rendbe szedve megtaláljuk a magyar dominikánus provincia történetét.²²

A IV. szérián kívül a XIII. szériában, s ennek különösen 164/B. csomójában találunk sok, a magyar provinciára vonatkozó levelet és jelentést, továbbá magyar vonatkozású anyag van még a XIV. széria főleg Aaa. és Ddd., továbbá GGg.; QQ, és Y köteteiben és csomóiban.

Meg kell itt említenem azt is, hogy a római dominikánus levéltár egy töredéke valami úton-módon a Vatikánba

²² E sorok írója szerencsés volt a római dominikánus-levéltárban hónapokon át dolgozhatni, s annak magyar vonatkozású anyagát szinte mind felkutatta s lemásolta. Itt ragadom meg az alkalmat, hogy Szent Domonkos rendje főtisztelendő generálisának, továbbá főtisztelendő P. Szabó-Szádok o. P. úrnak, a római dominikánus Angelicum-egyetem volt rectorárak, azután kedves rokonomnak: P. váradi Haynal Andrásnak o. P., a római dominikánus központi rendház sok éven át volt tagjának, jelenleg a gráci dominikánus teológia professzorának hálás és szívő'jövő köszönetet mondjak, hogy a római központi levéltár használatát mindenképen lehetővé tették, sőt szívesek voltak elősegíteni azt is, hogy a bécsi dominikánus rendház nagybecsű levéltárát használhattam.

került s itt a szerzetes rendek iratai közt (religiosi) van néhány csomó, amely az ordo Praedicatorumra vonatkozik, s amely kiegészíti a dominikánusok római központi levéltárának anyagát. Ezen a Vatikán levéltárában lévő csomóknak tartalma a következő:

Ordo praedicatorum.

1. és 1 a. csomó. — Pápai bullák eredetiben, másolatban, nyomtatásban. Bullae, brevia.

2. csomó. Capitula generalia-kra vonatkozó akták, s főleg sok nyomtatvány.

3. csomó. Causa sanctorum, liturgia, confraternitates.

4. csomó. Theologia, philosophia, sermones.

6. csomó. Lettere e documenti Francesi, 775 db. 1597—1793-ig. (Három részben.)

7. csomó. Lettere e documenti Spagnuoli e Portoghesi. (Két részben.)

8. csomó. Lettere e documenti Tedeschi 1593—1781. (Ebben van a provincia Austro—Hungáriára és Saxoniára vonatkozó anyag.)

E gyűjtemény utolsó csomójában (8.) természetesen magyar vonatkozású anyag is akad. Ezeken kívül tudomásom szerint, más dominikánus levéltár Rómában nincsen, mert noha a via San Giovanni in Laterano-n lévő San Clemente templom és rendház 1667. óta az ír dominikánusoké,²³ mégis abbéli érdeklődésemre, hogy itt van-e levéltár, nemleges választ kaptam.

Igy tehát a dominikánusok római központi levéltárában őrzött hatalmas anyagból reánk vonatkozólag érték dolgában messze kimagaslik a generalátusi regisztraturakönyvek sorozata, amely kötetek a magyar (Erdély-, Horvát-Szlavonország, Moldva-Havasalföld) dominikánus rendtartományra vonatkozólag a legbecsesebb forrást képezik, éppen a XV. század második felére és a XVI. századra, amely időkből kiadott forrásunk aránylag kevés van. E kötetekben a legkülönbözőbb természetű intézkedésekről kiadott oklevelek regesztáit találjuk. Egy-egy generálisnak egy, néha több regisztratura-kötete van, s a címlapon mindig fel van tüntetve, hogy a kötet melyik generális uralmára

²³ „Nell' anno 1667. il cardinale Maidalchino titolare la concesse ai domenicani Ibernesei, che la custodiscono.“ *Fea-Bonelli*: Descrizione di Roma e suoi contorni. Róma, 1826. II. k., 330. l.

vonatkozólag tartalmaz feljegyzéseket. A regeszták rendtartományonként s ezeken belül chronologiai rendben vannak csoportosítva. A regeszták, amennyiben nem általános érdekű intézkedés kivonatát tartalmazzák, mindig pontosan megmondják, hogy melyik konvent, melyik tagjáról van szó, akinek érdekében az intézkedés történt. Így tehát ezekből még a magyar rendtartomány tagjai nagy részének névsorát is össze lehet állítani.

Ez alkalommal ugyan nem feladatunk a magyar dominikánus rendtartomány történetét megírni, mégis, mivel a rendelkezésre álló levéltári kataszter alapján a magyar vonatkozású anyagról és annak fontosságáról nem lehet képet alkotni, hogy tehát az olvasónak s az érdeklődő szakértőknek a római dominikánus levéltár rendkívüli becséről és tartalmáról is fogalmuk legyen, bátor lesznek legalább a regisztrátúra-könyvek tartalmát nagy vonásokban, az alábbiakban ismertetni. Mielőtt azonban a tartalom ismeretetésére rátérnénk, összeállítjuk a köteteket aszerint, hogy milyen korbeli regesztákat foglalnak magukban.

A IV. számú levéltári szériába beosztott regeszta-kötetek (szám és) kor szerint a következőképpen tagozódnak.

A IV. széria	3. számú kötete	1474—1477-ig terjed.
„ „ „	4. „ „	1478—1480-ig „
„ „ „	6. „ „	1481—1483-ig „
„ „ „	7. „ „	az 1486. évi anyagot foglalja magában.
„ „ „	9. „ „	1487—1490-ig terjed.
„ „ „	10. „ „	1491—1494-ig „
„ „ „	11. „ „	1494—1496-ig „
„ „ „	12. „ „	1497—1499-ig „
„ „ „	13. „ „	az 1500. évi anyagot foglalja magában.
„ „ „	15. „ „	1501—1504-ig terjed.
„ „ „	17. „ „	1505—1506-ig „
„ „ „	18. „ „	1507—1513-ig „
„ „ „	19. „ „	1520—1523-ig „
„ „ „	20. „ „	1523—1527-ig „
„ „ „	22. „ „	1525—1531-ig „
„ „ „	23. „ „	1532—1537-ig „
„ „ „	24. „ „	1532—1537-ig „
„ „ „	25. „ „	1538—1539-ig „

A IV. széria 26. számú kötete az 1541. évi anyagot foglalja magában.
 „ „ „ 27. „ „ az 1544. évi anyagot foglalja magában.
 „ „ „ 28. „ „ 1545—1549-ig terjed.
 „ „ „ 29. „ „ 1546-ból a Provincia Ungariae helyén már *üres* lapokat tartalmaz.
 „ „ „ 30. „ „ 1550-ből Még csak a
 „ „ „ 31. „ „ kötetében 1553-ból találunk néhány a magyar provinciára intézkedésről szóló bejegyzést. a későbbi kötetekben a magyar rendtartomány címfelirata után vagy üres lapok, vagy mintegy reminiscenciaképen a provincia egykor fennállott rendházainak felsorolása következik. Az utolsó magyar provinciális, Szilágyi Ambrus 1558-ban már nem él, halála után generális vikáriusok kormányozzák a *névleg* fennálló magyar rendtartományt.

A most felsorolt több mint húsz kötetben, az 1514-től 1519-ig terjedő időszak leszámításával, találjuk meg a magyar rendtartomány pusztulásáig vezetett regesztákat, melyeknek tartalmából óhajtunk néhány részletet szemelvény-szerűen bemutatni.

*

A Perugiából származó De Mansvetis Leonhard generális uralmával (1474—† 1480. VII. 27.) kezdődnek a rendi regisztratura-könyvek,²⁴ amelyek ekkor nem mint kezdetben: nyolc, hanem már 22 rendtartomány központi kormányzati ügyeinek feljegyzéseit tartalmazzák. De Mansvetis tehát ekkor a következő provinciák élén állott: I. A. Provincia Hispania. — II. B. Provincia Tolose. — III. C. Prov. Francie. — IV. D. Prov. Sancti Dominici. — V. E. Prov. Romana. — VI. F. Prov. Regni. — VII. G. Prov. Theutonie. VIII. H. Prov. Trinacrie seu Sicilie. — IX. I. *Provincia Hungarie*. — X. K. Prov. Polonie. — XI. L. Prov. Anglie. XII. M. Prov. Grecie. — XIII. N. Prov. Aragonie. — XIV. O. Prov. Dacie. — XV. P. Provincia Provincie. XVI. Q. Prov. Terre Sancte. — XVII. R. Prov. Lombardie superioris. — XVIII. S. Prov. Boemie. — XIX. T. Prov. Dalmatie. — XX. V. Prov. Saxonie. — XXI. X. Prov. Portugalie. Ezekhez

²⁴ De csak a magyar rendtartományra vonatkozólag, mert pl.: a német provinciára vonatkozó regeszta-törödékek már a XIV. század végétől is vannak.

járult 1486-ban mint XXIII. Z. Prov. Ibernie, s közben megszervezték a XXII. Y. Prov. Scotie-t. Ezeket a provinciákat, melyeknek a jele egy-egy betű volt,²⁵ kormányozta tehát részint a rend generálisa, részint a minden esztendőben összeülő generale capitulum (az 1500-as jubileumi évben: capitulum generalissimum), amely a rend ügyeiben szintén szuverén diszponál: Rendtartományokat, konventeket, monastorokat, studium generálékat ismer el, kinevez, áthelyez, elmozdít, felfüggeszt, felment, kegyeket oszt, büntet, kegyelmez, tudományos grádusokat ismer el, tanulmányi, liturgikus stb. stb. ügyekben intézkedik. E provinciák közt a kilencedik, s meglehetősen előkelő helyet foglalta el a magyar rendtartomány (1553-ban már a negyedik helyen állott), melynek területe egybe esett a magyar király uralmi területével. Része volt tehát ennek a provinciának a szűkebb értelemben vett anyaországon kívül Erdély, Horvát-Szlavónország és 1456. óta Moldva és Oláhország is, mert az 1456. évi montpelieri generális káptalan a: „Conventus contrate Moldavie et Valahie maioris et minoris“-t a magyar provinciális hatósága alá rendelte.²⁶

Tekintélyes és előkelő volt a magyar rendtartomány már a XIII. században is. Hiszen a tatárjárás után a helyreállított magyar rendtartományban többször tartottak generális káptalant, így pl. 1254-ben Budán, 1273-ban Pesten, továbbá 1382-ben „in obedientia Romana“ ismét Budán. Egy-egy rendtartomány feje a prior provinciális volt. A magyar rendtartomány élén ekkor (1474—77) Episcopus (fia) János (Joannes Episcopi) prior provinciális állott, aki a capitulum provinciálé-val és esetleg vikáriusaival kormányozza a natió-kra, vagy contratá-kra (vidékekre) oszló rendtartományt. Natió-kra tagozódik nemcsak a magyar, hanem a többi rendtartomány is. Így pl.: a hatalmas német rendtartomány (Theutonia) 1512 körül már kilenc natió-ra (Natio Saxoniae, Westphaliae, Slaviae, Misnae, Thuringiae, Marchiae, Frisiae, Hollandiae, Livoniae s ezenfelül külön számítanak a monasteria monialium) oszlik. A magyar rend-

²⁵ A magyar rendtartomány, a: Provincia Ungariae megjelölésére az egész középkoron át, sőt később is az I. betűt tartották meg.

²⁶ Moldváról ld.: *Eubel Konrád*: Zur Geschichte der römisch-katholischen Kirche in der Moldau. Römische Quartalschrift: 1898. (XII.) évf., 107. skk. II. — Eubel szerint a moldvai püspökség 1420 körül alapított s 1420 július 1-én kelt János ex ordine praedicatorum, első moldvai püspök egy supplicatiója. (121. l.)

tartomány a XV. század második felében öt natióra tagozódik, úgy mint: Natio Hungarica, Transsilvanica, Slavonica, Croatica és Moldavica. E natiók élén állhattak a vikáriusok, azonban a natiók élén nem kellett szükségképen ilyennek állania. Az előbb említett Episcopus János akkor pl. amidón a magyar provincia éléről visszalépett, a natio Transsilvanica vikáriusa lett. A natio tehát nem nemzetet, vagy nemzetiséget, hanem a provincián belül kisebb kormányzati területet jelent, amelyre a rendtartomány, úgy látszik, akkor tagozódik, ha területileg túlságos nagyra nőtt.

A provincia, illetve a natio férfi és női rendházakra konventekre és monostorokra oszlott és ezeknek élén a prior conventuális vagy priorissa áll, akiknek helyettese a subprior conventualis és subpriorissa. Előfordul az is, hogy egyes rendházak fölött is időnként vikáriusok vannak a prior fölé helyezve. A regisztratúra-könyvek tanúsága szerint Magyarország, Erdély és Horvát-Szlavónországok területén a mohácsi vész előtt több mint *negyven* helyen volt dominikánus férfi vagy női konvent, illetve monostor. A XV. század végén és a XVI. század elején tehát nálunk a következő rendházak működtek:

1. Beregszász (női, majd férfi-rendház).
  2. Beszterce (férfi- és női rendház).
  3. Bodrog (azonos lehet a sárospataki rendházzal).
  4. Brassó (férfi- és a Szent Jánosról címzett női rendház).
  5. Buda (a hírneves Szent Miklós-konvent a studium generaléval).
  6. Csázma
  7. Coborszentmihály
  8. Esztergom
  9. Gara
  10. Győr
  11. Gyulafejérvár (conventus beatae Mariae virginis).
  12. Kassa (férfi-rendház).
  13. Kolozsvár (férfi- és a Szent Egyedről elnevezett női rendház).
  14. Komárom
  15. Látatlan
  16. Nagyszében (férfi- és Mária Magdolnáról elnevezett női rendház).
  17. Nagyszombat
  18. Németi (Szatmárnémeti)
  19. Németújvár
- } (férfi-rendházak).
- } (férfi-rendházak).
- } (férfi-rendházak).

20. Nyulak szigete (női monostor).
21. Patak (Sárospatak; férfi-rendház).
22. Pécs (a Szent Tamásról elnevezett férfi- és a Szentlélek-ről elnevezett női rendház).
23. Pest (férfi-rendház, ad sanctum Antonium; azonos lesz Szentfalvával).
24. Pozsegavár (conventus sanctae Mariae virginis).
25. Segesvár (férfi- és a Szent Sebestyénről elnevezett női rendház).
26. Selmecbánya (férfi-rendház).
27. Simontornya (conventus beatae Mariae virginis).
28. Szászsebes (Mühlenbach; férfi-konvent).
29. Szécsény (férfi-rendház).
30. Szeged (férfi-rendház).
31. Szekeső (conventus sanctae Mariae virginis).
32. Székesfehérvár (Szent Margitról elnevezett férfi- és az Assumptionis beatae Mariae virginis-ről elnevezett női rendház).
33. Szentfalva (conventus sancti Antonii).
34. Temesvár
35. Udvarhely (Székelyudvarhely) } (férfi-rendházak).
36. Várad-(Velence) } (férfi-konventek).
37. Vasvár
38. Verőce (conventus sancti Salvatoris).
39. Vérteskeresztúr (conventus sanctae Crucis).
40. Veszprém (férfi-konvent).
41. Zágráb (conventus sanctae Catherinae).
42. Zeng (férfi-konvent).²⁷

* Ide kell számítanunk a moldvai két, előttünk is ismert rendházat is, t. i. a Szucsaván és Tergoviston levőket.

²⁷ Az 1573. évi regisztrátúra-könyv felsorolja a magyar provincia egykori rendházait, eszerint: „*Ungariae conventus*: Tirnaviensis, Vasvariensis, Variensis, Cherezegrensis (Körösszeg hibás írása), Themesiensis, Zechediensis (Szeged), Cassoviensis, Berekzaziensis, Nemethiensis, Colosuariensis, Alberulensis (így! Albeulensis helyett), Vdiuarheliensis (Udvarhely), Budensis, Pesthiensis, Strigoniensis, Labatlanensis, Camariensis, Jauriensis, Albensis, Meztegnensis, Quinqueecclesiensis, Zechzensis (Szekeső), Borhensis sanctae Crucis, Ezobriensis, Hagymacensis, Pazthoviensis, Garenensis, Verocensis, Chazmensis, Zagrabiensis, Poschauariensis (Pozsegavár), Selmiciensis, Gilnicensis, Patacensis, Chermedrensis, Bistricensis, Zassebez, Vynez (Alvinc), Segesvariensis, Coronensis, Cibinensis. — *Monasteria monialium*: Insulae Leporum, Assumptionis beatae Virginis Albrigiae (azaz Albae Rogiae), Sancti Spiritus Quinqueecclesiis. (Az erdélyi női monostorokat az összeírás nem említi.)

Ott, ahol a konventek mellett studium generale vagy universitas is működött, ennek élén regens (studii) állott, mint ahogy pl. 1488-ban a római Minerva studium generaléjának régense: „magister Nicholaus de Ungaria“.

A priorokon, subpriorokon kívül találunk még az egyes rendházakban lectorokat, praedicatorokat, depositariusokat, dispensatorokat, azaz sáfárokat, mert hiszen minden rendház számadással is tartozott és még más mindenféle tisztséget viselőket. Volt nálunk Magyarországon inquisitor is, így pl. 1488-ban a székesfehérvári konvent tagja volt Bálint inquisitor.

Az egyes rendházak tagjai a fráterek, illetve a sororok és máterek. A fráterek vagy felszenteltek, akik t. i. tanulmányaik befejezése, a novitiatus és teológia elvégzése után áldozópapokká szenteltettek, vagy fráter conversusok, akik voltaképen laikus fráterek, akik felszentelve nem voltak. Hogy a XV. században a magyar rendtartomány tagjainak száma mennyi volt, azt megmondani nem tudjuk, de a XVI. század elején (1510) az erdélyi női monostorok létszámát egy generalatusi rendelkezés maximálja, s ebből megtudjuk, hogy a kolozsvári Szent Egyed dominikána monostorba csak 33, a brassói Szent János női monostorba 18, a segesvári Szent Sebestyén női monostorba 12, a szebeni Mária Magdolna női monostorba 24, a beszercei monostorba 22 soror volt befogadható, úgyhogy az erdélyi részek öt női rendházába felvehető tagok összes száma 109-ben volt limitálva. Ebből következtethetünk a férfi-konventek, pl. a nagyszabású budai konvent, vagy a nyúlszigeti apácamonostor tagjainak nagy létszámára, s talán nem lesz túlzás, ha a magyarországi középkori dominikánus rendházak összes lakóit a XV. század második felében legalább ezer főre becsüljük.

A klerikusok a noviciátus befejezése után teológiát tanultak, de felszentelésük után esetleg még filozófiát, vagy artes liberales-t is tanulhattak, de előfordul az is, hogy egy veszprémi fráter („frater Matheus de Ungaria“) 1488-ban a generálistól engedélyt kap, hogy Rómába menjen „ut adiscat artem mechanicam“.

Propter studium a rend a maga tagjait a saját egyetemre küldte tanulni. A magyar rendtagok leginkább az olaszországi dominikánus studium generalékra küldettek. Így pl. causa studii vagy ad studendum egyes magyar frátereket Bolognába, Ferrarába, Flórencbe, Nápolyba, Páduába,

Perugiába, Rómába, Sienába, Viterbóba küldtek, s így a magyar-olasz kultúrkapcsolatot a dominikánusok már ekkor erősen ápták. Az olasz egyetemeken kívül a mi dominikánus fiaink eljárnak Franciaországba a párisi dominikánus egyetemre, továbbá Németországba Kölnbe, azután Krakóba,²⁸ Tridentbe. Előfordul az is, hogy nem a rend, hanem maga a magyar király (Hunyadi Mátyás) küld ki kiváló rendtagot külföldre tanulni, mint ahogy pl. fráter Paulus de Transsilvaniá-t I. Mátyás király kiküldte Velencébe a Szent János- és Szent Pál-konventbe tanulmányi célokból s aki ott 1479-ben meg is halt. („Quem rex Hungarie miserat ad Italiam ad studendum cum multis pecuniis.“) Azt hiszem nem járunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy Pál kiküldetése valószínűleg a budai királyi könyvtárral függött össze.

Azonban nemcsak propter studium, nemcsak tanulni, hanem pl. causa devotionis is mentek dominikánusaink külföldre. Így a magyar rendtagok elzarándokolnak Aachenbe, mint ahogy pl. 1482-ben Szebeni Simon, a budai konvent tagja kap engedélyt, hogy fogadalmát teljesíteni ide mehessen; továbbá a Szentföldre, mint ahogy Mihály fráter 1487-ben indul „ad Terram Sanctam“, vagy 1524-ben Erdélyi Gergely fráter kap engedélyt „ad sepulcrum domini nostri Jesu Christi“ zarándokolni; azután Santiago di Compostellába, mint ahogy 1506-ban az Avignonból származó Aprili János fráter „potest ire ad Sanctum Jacobum in Compostella“. Járnak a magyar rendtagok Lorettóba (Oreto) is és sűrűn zarándokolnak Rómába „ad limina apostolorum“, vagy általában causa devotionis és ugyancsak sokan kapnak engedélyt Rómába menni az 1500-as jubileumi esztendő alkalmával. Előfordul a tanulás, zarándoklat vagy áthelyezés címén való külföldre utazás mellett más jogcím is. Így pl. 1501-ben Jakab fráter Esztergomból, mint Beatrix királyné gyóntatója utazik Beatrix-szal Nápolyba.

A klerikusokat, akik tanulmányaikat itthon vagy külföldön befejezték, a generális külön engedélyével már 22 éves korukban fel lehetett szentelni.

Ahhoz, hogy valaki valamely konvent priorja lehessen, megkívántak bizonyosfokú teológiai ismeretet és bizonyos életkort. Ezért történt például 1493-ban, hogy a provinciális

²⁸ 1476-ban Debreceni Márk, a teológia lectora, praedicator generalis stb. engedélyt kap, hogy „potest mittere quatvor ad studium saeculare Kracoviam“.

jelentésére a generális Miklós frátert, a szegedi priort felmenti ezen tiszte alól, „quia est puer et indoctus“.

Megtörténik az is, hogy tudatlanság, helyesebben nem kellő tudás miatt rendtagot a már megszerzett baccalaureátustól fosztanak meg, amint pl. 1494-ben Chrisostomus székesfehérvári rendtaggal megtörtént, hogy megfosztották „propter insufficientiam“ a baccalaureátustól. Ámde Chrisostomus nem hagyta magát, hanem az illetékes tényezők előtt megjelenván, előttük bebizonyította, hogy kellő és elégséges tudása van, mire, mivel „ostendit suam sufficientiam“, visszahelyezik a baccalaureátusba, elküldik azért két évre Perugiába tanulni s kikötik, hogy a magisteri jelvényeket csak a generális kifejezett engedélyével veheti fel.

A konventekben a felszentelt rendtagok a priorságon kívül sokféle tisztséget viselhettek, mint pl. ilyen tisztségek voltak a: magister novitiorum, magister conversorum, cantor, succentor, organista, lector, librarius, portarius, coquinarius, receptor hospitum, custos dormitorii stb., stb. Már Humbertus de Romanis harminchattféle ilyen konventi tisztséget sorol fel.²⁹

A felszentelt frátereken kívül éltek még a konventekben fratres conversi is, akik különböző foglalkozást űztek, s akik közül nemcsak szűcs, szabó, pannitonsor, kőműves (lapicida), hanem pl. vasműves, üveges, sőt órás is került ki. A felszentelt fráterek is foglalkozhattak iparral, vagy művészettel. Így pl. scriptorok, miniátorok, szobrászok (sculptor lapidum), aranyművesek, sőt építészek is vannak köztük. Így pl. Gergely pesti fráter conversusnak megengedik, hogy honoráriumért „potest facere *horlogia* ubicunque fuerit vocatus“. János kassai fráternek megengedik, hogy „potest *miniare libros* tam in conventibus, quam *extra*“. 1487-ben él a pécsi rendházban egy Márton nevű conversus fráter, aki „sculptor lapidum“. Sasso Lőrinc fráter „habet artem scribendi et pulsandi in organis“. 1494-ben Uvisesz Gergely fráter a temesvári fráterektől egy pacificalét követel, amely „per eum factum“ est. 1525-ben Pécsi Mihály fráter maga építi fel veszprémi celláját. E mesterségűzők közül azoknak, akik értékes és ritka iparággal foglalkoztak, megengedte a rend, hogy konventről konventre vándoroljanak és így esetleg magánosok megrendeléseit is elfogadják.

Azonban a dominikánus-rendben nem az ipari, műipari

²⁹ De vita regulari, II. kötet, 180. l.

vagy művészi munkákkal való foglalkozáson volt a hangsúly, hanem a teológia tudományának művelésén s a rend igyekezett is majdnem minden rendtartományban legalább egy studium generalét vagy universitas-t felállítani. Nálunk Magyarországon az ország fővárosában, *Budán* állította fel a maga első *studium generaléj*át, amely úgy látszik már *1390-ben* működött, mert ekkor már utalnak ide tanulmányi okokból rendtagokat. Ezt a budai studium generalét a XV—XVI. századokban gyakran universitas-nak is nevezték és ez az egyetem a bolognai mintájára működött. Tudjuk, hogy itt a teológián kívül filozófiát, metafizikát, artes liberales-t, sőt grammatikát is tanítottak s a budai studium generalen magisteri fokozatot is lehetett szerezni. Így pl. 1477-ben zágrábi Mátyás frátert Budára küldik „in studentem artium“. 1488-ban elrendeli a generális, hogy a magyar rendtagok közül csak az mehet ki külföldi egyetemre, aki előbb „in studio Budensi studuerit in philosophia“. 1488-ban a fiunei származású Vince fráter „assignatur in conventu Budensi in studentem in artibus“. 1477-ben Zárai Antal (Antonius de Jadra) baccalaureus, a zágrábi konvent tagja és a magyar királyné gyóntatója, aki később modrusi püspök lett, megkapja a generálistól az engedélyt, hogy a budai egyetemen („in universitate Budensi“, így nevezi a generális) megszerezhesse a magisteri fokozatot és jelvényeket úgy, amint azt a Szentszék előírja.

1495-ben, úgy látszik Nicolaus de Mirabilis, az akkori magyar provinciális — miután a generálistól kieszközölte, hogy a budai egyetem hallgatói (már t. i. a dominikánusok) az alamizsnagyűjtés alól felmentessenek, s hogy megadassék nekik a lehetőség, hogy a refectoriumon kívül étkezve „possint loqui in mensa“ — összeállítja és elkészíti a *budai egyetem statutumait*, melyeket leküld Rómába a rend generálisához megerősítés végett. Ezeket az: „institutiones vel ordinationes pro conservatione studii Budensis . . . observandas perpetuis temporibus“ a generális valószínűleg megerősítette s azután az approbált és confirmált példányt megőrzés végett visszaküldte Budára, ahol ezt a példányt valószínűleg eltették a konvent vagy az egyetem levéltárába és ott őrizhették 1526-ig, vagy még tovább, mindaddig, míg a fenyegető török veszedelem elől a rendtagok a konvent és egyetem értékeivel, levéltárával stb. együtt el nem menekültek. Nem lehetetlen, hogy a konvent vagy egyetem menekülő levéltárának első állomása talán Nagyszombat vagy Pozsony

volt, s csak később került innen *Bécsbe*. Megerősíteni látszik ezt a feltevést egy feljegyzés, melyet a római regisztraturakönyvek 200. kötetében találtam meg. Ez a nevezetes bejegyzés 1718 december 17-én kelt, s így kezdődik: „Patri praesentato Marco Jauner committitur, ut *bene lustrato archivio nostro Vienensi, ad quod etiam Budense translatum esse creditur...*“ stb.

Már most, ha a rend központi kormányzata 1718-ban azt hiszi, hogy a budai konvent levéltára a bécsi rendházba került, ennek valami pozitív alapjának mégis csak kellett lenni, s eme hiedelemnek valamire támaszkodni kellett. Lehetséges, hogy az egykori budai konvent nagyértékű levéltára valamikor tényleg Bécsbe került, s noha a fenti feljegyzésen elindulva, e sorok írója a dominikánusok bécsi levéltárában szorgosan kereste az egykori budai levéltár nyomait és töredékét, azt mindezideig megtalálni Bécsben nem sikerült.³⁰

Meg kell azonban jegyezni, hogy a dominikánus-rend bécsi levéltára jelenleg rendezés alatt áll, s éppen ezért nem lehet és nem is szabad feladni a reményt arra nézve, hogy e rendezéssel kapcsolatban, a folytatólagos kutatások során a budai konvent és egyetem egykori levéltárának töredékei vagy egyes darabjai még előkerülhetnek, s nincs kizárva, hogy a budai egyetem egykori statutuma talán éppen Bécsben lappang. Ha pedig e statutum elveszett, akkor talán lehet, hogy a bécsi levéltárban még valamelyes választ kaphatunk arra a bennünket módfelett érdeklő fontos kérdésre, hogy mi lett hát eme statutum sorsa?

Látnivaló mindezekből, hogy a budai egyetem egykoron Magyarország szellemi és tudományos gyűpontja lehetett, amelyen a teológia mellett főleg tomisztikával foglalkoztak. 1499-ben a rend generálisa Bálint mestert, a magyar rendtartomány generális vikáriusát hatalmazza fel, hogy a budai egyetemen az „officialis“-ok, tehát a regens, a baccalaureusok, a biblikusok, a magistri studentium kinevezéséről vagy provideálásáról gondoskodják. A következő esztendőben pedig intézkedés történik arra nézve, hogy egy-egy magyarországi konventből két-két tagnál több a budai egyetemre ne küldessék.

³⁰ Kedves kötelességemnek tartom a bécsi rendház jóságos archiváriusának, pater Josephnek ezúton is hálás és őszinte köszönetemet kifejezni rendkívül szíves előzékenységeért!

Legnevezetesebb az 1507. évi papiai generale capitulumnak a budai egyetemet illető az a rendkívül érdekes határozata, melyet érdemesnek tartunk szó szerint közölni:

„**Approbamus studium Budense ad instar studii Bononiensis**, dantes regenti et priori auctoritatem lectiones philosophiae et logicae committendi ad disponendum de horis ad legendum, et *quod conventus Budensis teneatur vestire officiales studii*. Lecturas fratris Valentini Leonini praesentati Parisiensis, Jacobi Uberti, Alphonsi Rizii, Guilielmi Galli, Joannis Jolicii, Joannis de Rosa, Angeli Scaymoil et Hervei Claudi.’

Íme tehát, a budai egyetemnek bolognai mintára való működését a generale capitulum, azaz másszóval maga a rend is elismeri, itt ekkor bölcsészeti és logikai előadások is tartatnak, az egyetem tiszti személyzetét a budai konvent tartozik ruházni és az előadói kart a hírneves párisi egyetem professzori karából egészítik ki azok közül, akik Párisban „in magnis scolis“ vagy „in parvis scolis“ tanítottak. Alphonsus Riziusról tudjuk pl., hogy 1501-ben Párisban „in magnis scolis extraneis“ a sentenciákat adta elő, Guilielmus Gallus 1505-ben Párisban „pro intraneis legit sentencias in magnis scolis“, Jolicus János 1501-ben ugyanitt Petrus de Verti mellé volt beosztva „ad legendum secundum bibliam“ a burgundi natió-nak. Joannes de Rosa és Herveus Claudus 1505-ben szintén Párisban „in parvis scolis“ tanítottak.³¹ Egyszerre nyolc előadó tanár érkezett ekkor Párisból Budára, ami a budai studium generále hatalmas volta mellett is bizonyít.

1511 május 23-án a rend generálisa, aki ekkor a magyar történelemből is jól ismert Gaetai de Vio Tamás volt (aki 1523/24-ben mint pápai legátus Magyarországon működött),³² egy 10 pontból álló rendeletben szabályozta a

³¹ *Quetif Jakob és Echard Jakob: Scriptorum ordinis praedicatorum recensiti, notisque historicis et criticis illustrati stb.* Páris, 1719. II. köt., 26. l.; IV. köt., 19. és 49. ll.

³² De Vio Ferenc és De Sieri Izabella fia Jakob (Tamás) 1469 febr. 20-án Geatában született. 16 éves korában a Szent Domonkos rendjébe lépett, ahol a Tamás nevet kapta. Nápolyban filozófiát, Bolognában teológiát tanult és 23 éves korában már tanár volt Páduában. 1500-ban a rend procuratora és Rómában a Minervában professzor, 1508-ban pedig vikárius, majd generális lett. Rendkívül tudós, képzett ember volt, aki hatalmas irodalmi működést fejtett ki. Műveinek száma 114, ebből 12 nyomtatásban is megjelent. Még Magyarországon léte alatt is dolgozott és a: *Peccatorum Summula* című, Rómában 1525-ben megjelent munkáját a colophon szerint Pozsonyban fejezte be. („Inter Hungaricae legationis

budai konvent és az itteni studium ügyeit is és ennek 9. pontjában elrendeli, hogy a budai egyetemen csak teológiát és fizikát (t. i. metafizikát) tanítsanak, ha csak a „propter nativos filios“ nem szükséges grammatikát és logikát is tanítani. A 10. pontban úgy intézkedik Vio, hogy a budai egyetemre minden rendház csak két-két tagot küldjön tanulni, ami tehát azt jelenti, hogy a budai rendház rendes teológus-állományán kívül, még körülbelül 80—100 főnyi dominikánus-hallgatósága lehetett ekkor a budai egyetemnek.

Ugyancsak Vio Tamás generális rendeli el 1512-ben, hogy a magyar rendtartomány prior provinciálisa a provincia erre alkalmas pátereinek tanácsával és meghallgatásával gondoskodjék a budai egyetem tisztségeinek megfelelő személyekkel való betöltéséről.

Az 1525. évi római generale capitulum még intézkedik a budai egyetem ügyeiben és kimondja, hogy ennek regenséről és többi officialisáról a magyar prior provinciális gondoskodjék, amely rendelkezést megismétli az 1530. évi római generale capitulum is, s nem más ez, mint Vio intézkedéseinek fenntartása.

1539 június havában adja ki a generális a budai rendház részére az utolsó utasításokat, fel lehet tehát tennünk, hogy ekkor még fennáll itt a studium generale is. Azonban innen kezdve a XVII. század végéig a regisztrátúra-könyvek Budáról mélyen hallgatnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egykor oly hatalmas és fényes budai Szent Miklós dominikánus konvent és a vele kapcsolatos studium generale az emberek, elsősorban persze a Szent Domonkos-rend tagjainak emlékében nem élt. Még 1703-ban is pl. Bucelleni, az akkor már provincia austro-hungarica prior provinciálisa

discrimina Posonii in die sanctae Ceciliae (nov. 22.) anno salutis 1523. aetatis meae autem 55“ történt a mű befejezése, mint ő maga írja) 1517-ben cardinalis lett. 1527-ben a sacco di Roma alkalmával őt is elfogták, s amidőn az Angyalvár alatt elvezették, VII. Kelemen pápa a várból állítólag lekiáltott volna: „Cavete, ne lumen ecclesiae extinguat.“ Meghalt 1534-ben. Ld.: Mortier: Histoires des maîtres généraux. V. k., 141—230. l. Berthier elmondja, hogy a Minervában temették el, és pedig saját kívánságára „à l'entrée de l'église, sous les pieds des passant“. Epitaphium a Minerva főkapuja mellett kívül jobboldalt van elhelyezve. Berthier: L'église de la Minerva à Rome. Róma, 1910. 30—31. ll. — Cossio Aluigi: Il cardinale Gaetano e la riforma. Cividale, 1902. 241., 419—426. ll. — Limbourg Max S. J.: Kardinal Kajetan. Zeitschrift für katholische Theologie. IV. évf. (1880.), 239—279. ll.

egy a kalocsai érsekhez intézett levelében az egykori budai rendházzól, mint „*nobilissimus olim conventus noster Budensis*“ -ről tesz említést.

Azonban a XV. század végén és a XVI. elején virágzó és fénykorát élő dominikánus rendtartománynak nemcsak ez az egy studium generáléja volt, mert hiszen a Budától nagyon távol fekvő erdélyi részek (Beszterce, Brassó, Segesvár, Székelyudvarhely) számára 1525-ben a római generale capitulumon felállítják, illetve elismerik a *szebeni studium generálét* is. („Item... instituimus et ordinamus *studium generale Cibiniense provinciae Hungariae.*“) Ennek a studium generálénak ekkor teológiai lectora Segesvári Ferenc („*cui damus licentiam ad gradus bacchalaratus*“), filozófiai lectora pedig a Besztercei Lukács fráter lett. Ennél többet a szebeni studium generáléről nem is tudunk, az az 1526 utáni zavaros időkben valószínűleg hamarosan meg is szűnhetett.

A virágzó magyar dominikánus rendtartománynak ekkor hírneves és kiváló tagjai voltak. Így többek közt pl. *Zárai Antal* (Antonius de Jadra), aki Beatrix királyné gyóntatója volt, s később modrusi püspök lett. A XV. század második felében Magyarországon él *Niger* (Schwarz) *Péter*, aki végigjárta Salamanca, Montpelier, Ingolstadt egyetemeit s végül a breisgauri Freiburgban megszerezte a magisteri fokozatot. Megtanulta a héber nyelvet és írást is, s a németországi Würzburgban e nyelv és egyéb tudományok tanára lett, s a tanárság mellett ő volt a *corrector impressorum librorum* is. 1481-ben Hunyadi Mátyás király és Beatrix királyné kívánságára a budai studium generale régense lett. Sajátságos véletlen, hogy Niger meghívásit éppen Zárai Antalra bízták, aki e feladatnak meg is felelt. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy Niger volt az első budai regens, mert pl. 1479-ben ezt a feljegyzést olvassuk: „Magister Franciscus de Neritono provincie Regni ad instantiam serenissimi regis Hungarie fuit assignatus *in regentem conventus Budensis*...“ stb. Ugyancsak 1481-ben jelent meg Velencében Niger: *Clipeus Tomistarum* című könyve is, amely Hunyadi Mátyás királynak volt dedikálva.

Az állítólag Erdélyből, Kolozsvárról származó *Mirabilis Miklós* (Nicolaus de Mirabilibus) egy ideig a kassai rendház tagja volt, majd 1484-ben mint teológiai doktort a firenzei studium generale élén látjuk mint régenst és itt

nagyszabású irodalmi működést fejtett ki.³³ 1494-ben a magyar rendtartomány prior provinciálisa lett.

Váczi Pál (Paulus de Wacia) Ferrari szerint 1474-ben magyar nyelvre fordította és leírta a nyúlszigeti apácák kolostori szabályait, amelyeket Ferrari 1637-ben még látott. Ezt a művét 1474 október 1-én fejezte be, „amit ezt a nálam lévő hiteles példányok igazolják“, írja Ferrari.³⁴ Ez a rendkívül becses codex — sajnos — elveszett. Pál 1476-ban már artium magister és theologiae lector, s ekkor megengedik neki, hogy a magisteri fokozat elnyeréséhez szükséges költségekre pénzt és alamizsnát gyűjtsön. 1478-ban végre „auctoritate apostolica“ magister lett és ugyanekkor a bécsi konventből áthelyezték a magyar rendtartományba, a pesti vagy a szegedi konventbe, vagy oda, ahol a fráterek befogadják. 1482-ben a nagyszombati konvent prior conventuálisa és másokkal együtt a budai és pesti konventek teljhatalmú vizitátora lett.

A magyar rendtartomány egyes tagjai püspökök és más egyházi magas funkcionáriusok is lettek. Így pl. Zárai Antalón kívül 1475-ben Szegedi Péter (frater Petrus de Zegedino) nándorfejevári püspök lett. 1497-ben Batkai Tamás fráter Moldva püspöke lón stb.

A magyar rendtartomány lüktető és eleven életének minden mozzanatát hűen visszatükrözik tehát e regisztrátúra-könyvek. Látjuk pl., hogy a rend tudós tagjai a XV. században kézírataikat Milanóba, *Octaviano Scoto nyomdászhoz* viszik vagy küldik kinyomatás végett. 1480-ban Miklós fia Imre fráter, a zágrábi konvent tagja engedélyt kap, hogy Velencében nyomott könyveket vásárolhasson és ezekkel kereskedhessen. Általában ki lehet emelni, hogy a regisztrátúra-kötetek bejegyzései szinte hemzsegnék a könyvtörténeti adatoktól.

Ami a külfölddel való kultúrkapcsolatokat illeti, ez is elég sűrű volt. 1474-ben Kölnben, Nápolyban, Rómában, Perugiában, Sienában tanul egy-egy magyarországi rendtag. 1475-ben négy rendtag küldetik Itáliába tanulni, viszont 1476-ban három magyar rendtag tanul Sienában, kettő pedig Flórencben és Páduában. 1477-ben hat rendtag indul Perugiába, egy pedig Párisba tanulni. És így tovább,

³³ Magyar Könyvszemle: 1879. évf. 175. l.; 1884. évf. 180. l.; Irodalomtörténeti Emlékek: I. k. 289., 351. ll. — Hof (National)-bibliothek Bécs, cod. lat. 1566.

³⁴ Ferrari, *Sigismundus*: De rebus Hungaricae provinciae o. P. 529. l.

úgyhogy miután a rendtagok rendszerint több évre mennek ki tanulni, ennél fogva időnként egészen tekintélyes számú magyar dominikánus látogatta a külföldi egyetemeket.

Ami a nyúlszigeti dominikána apácákat illeti, a regisztratúra-könyvek ezekkel is többször foglalkoznak. Így pl. 1479-ben a generális elrendeli, hogy „nullus potest *disciplinare sorores nudis carnibus*, nisi priorissa“. Zsófia nyúlszigeti priorissának 1498-ban vagy 1499-ben megengedi a generális, hogy a materek tanácsára a bárókat és mágnásokat bebocsássa a monostor falai közé „ad visitandum imaginem beatae Virginis“. S mivel — folytatja a generális — sok matrona is jár a monostorba, nem akarom, hogy ezek az apácáknál éjjelezenek és nem akarom, hogy azok a matronák, akik ájtatosságuk elvégzése miatt kénytelenek éjjelre a monostorban maradni, a sororok hálótermében kapjanak szállást, hanem a monostor más részében, az apácák hálólhelyétől teljesen elkülönítve. Megengedi a generális, hogy a nyúlszigeti apácák egy esztendőben tiszter felkereshessék boldog Margit sírját, azzal a feltétellel azonban, hogy míg az apácák a templomban vannak, ennek kapui bezárassanak és semmiféle világi ember, még asszony se legyen addig a templomban, míg az apácák ott vannak. A templom kapui előbb ki ne nyitassanak, míg a monostorba kivezető ajtón az apácák mind el nem távoztak.

A magyar dominikánus rendtartomány egykori külső és belső élete voltaképpen a középkori Magyarország kultúrképének egy igen érdekes része, amelyből még sok epizódot, részletet, sok igen becses adalékot lehetne felhozni, féltő azonban, hogy akkor e cikkből, mely levéltár-ismertetésnek indult, rendtörténet lenne. El kell tehát ez alkalommal sok részletet hagynunk, s még csak a magyar dominikánus rendtartomány elmulásáról legyen szabad röviden megemlékeznünk.

A XV. század végén és a XVI. elején javában virágzott még a magyar rendtartomány, a rendházak nagyban működtek, a magyar rendtagok sűrűn keresték fel a külföld híres egyetemeit, a budai egyetem fénykorát éli, midőn a mindent elpusztítani akaró török veszedelem már előre veti sötét árnyékát. 1479-ben történik a regisztratúrakönyvekben először említés a törökökről, midőn a rend generálisa Mátyás császámai, továbbá Domonkos pozsegai rendtagnak megengedi, hogyha „propter Turchos“ nem tudnának konventjeikbe visszatérni, akkor menjenek oda, ahol befogadják őket.

1480-ban már megengedik Magyarországi Máté fráternek, hogy a török betörés elől menekülhessen, „propter invasionem Turcharum potest fugere“, és mentől jobban közeledünk Mohácshoz, annál több baj van a törökkel. 1494-ben egyik rendtag, Kelemen zágrábi fráter valahogy a török fogságába kerül, de innen csakhamar kiszabadul. 1526-ban a generális Gergely és Balázs magyar rendtagoknak megengedi, hogy a magyar rendtartományba „cum habitu occultato propter timorem Turcarum et lutheranorum“ utazhassanak.

Mohács után a törökjárás útjában lévő dominikánus rendházak lassanként elpusztulnak. Így pl.: 1527-ben a pécsi házról már azt írják, hogy leégett, a szegedi rendházzal pedig azt olvassuk a regesztakötetekben, hogy 1529-ben elpusztult. 1533-ban Hajmási Péter és István pozsegavári frater a generálistól engedélyt kapnak, hogy hét aranyat „propter arripiendam fugam ob Turcas“ maguknál tarthassanak, nyilván, hogyha menekülésre kerül a dolog, kocsit, lovat stb. bérelhessenek. 1535-ben István és Márk magyar frátereket a generális átdiszponálja a stájerföldi pettaui konventbe, „propter infestationem Turcharum provinciae illorum Hungariae.“ 1539-ben Dombai Krisztina dominikánának és több tisztos soror társának a rend generálisa megengedi, „ut timore Turcharum“ rokonaik valamelyik várába, vagy valamely bátorságos fekvésű monostorba húzódjanak. Ugyanezen esztendőben megbízza a generális Egri Mihály frátert, hogy a széjjelszóródott magyar rendtagokat („dispersos fratres“) szedje össze, azonban ennek a megbízatásnak eredménye már aligha lehetett.

1540 körül elhagyják a rend tagjai a pesti és budai konventeket, elnéptelenednek a többi veszélyes helyeken fekvő konventek is, a dominikánusok várakba, biztosabb helyekre, külföldre menekülnek, s így lassanként üres lesz vagy elpusztul a délmagyarországi, dunántúli rendházak nagyrésze. Az erdélyi és felvidéki konventeket tönkreteszi a reformáció, s így nem csoda, ha az 1561. évi avignoni generale Capitulum már azt írja, hogy: „In amplissimo regno Hungariae vix unum et alterum cenobium nobis remansit.“ Ezen év után a római regisztraturakönyvek a magyar rendtartományra vonatkozólag már nagyon gyéren tartalmaznak bejegyzéseket, s 1569-ben a generális már azt írja, hogy kénytelen a magyar rendtartományt (amely ekkor már csak papiroson van meg), Ausztriához csatolni. 1580-ban már: „Provincia Ungariae alias Stiriae etc.“ néven em-

lítik a magyar rendtartományt, tehát átalakult osztrák-magyar rendtartománnyá, amely címben azonban a „magyar“ már csak reminiscencia, emlék. Ekkor már a regisztratúra-könyvek a magyar rendtartományra vonatkozó feljegyzéseket nem is tartalmazzák, s egy egykori megjegyzés szerint az a provincia, amely századokon át a nyolcadik volt, „Un-garia nunc est penultima provincia“. Pedig a XVI. század második felében Magyarország területén egy dominikánus konvent, t. i. a nagyszombati még tartja magát egy ideig, de a XVII. század elején ez is megszűnik működni. Nem csoda tehát, ha Pázmány Péter keserűen állapítja meg hazánkban a szerzetesrendek és rendházaik végpusztulását és: „Destructis monasteriis — írja — *migravit una Dei favor!*“ Azután egészen a mai szomorú időkre illően folytatja: „Indignatio Omnipotentis innumeris cladibus... patriam hanc mersit, *sed speramus! Post tenebras lux!*“³⁵

Az így összeomlott és tönkrement magyar dominikánus provincia, mint magyar rendtartomány többé fel sem támadt. Ez a török uralom idejében átalakult tehát osztrák-magyar rendtartománnyá, amelyhez hozzátartoztak azok a magyar területen levő rendházak (mint a vasvári, spononi, szombat-helyi konventek), amelyeket a XVII. században az ellen-reformáció hatása alatt újra feltámasztottak, vagy újonnan alapítottak.

A XVIII. század elején az egykori magyarországi és erdélyi konventek és a magyar rendtartomány helyreállítása tárgyában bizonyos mozgalom indult meg, amely ügyben nemcsak a rend némely tagjai, de világiak is sokat fáradoztak, azonban a fáradozásokkal arányban nem álló eredménnyel, helyesen: eredménytelenséggel. Különösen az erdélyi BartókMárton rendtag és gróf Kálnoky Ádám, egy erdélyi földesúr valának azok, akik az egykori erdélyi rendházak visszaszerzése körül rendkívül sokat buzgózkodtak és fáradoztak. Bartók ekkor az erdélyi volt rendházakat és a hozzátartozó templomokat végig is járta és az ezen útján szerzett tapasztalatait egy elég terjedelmes jelentésben a generálisnak meg is írta. Ez és más idevonatkozó jelentés ma is megvan a rend római levéltárában és ezekből sok mindent megtudunk, így többek közt, hogy még 1718-ban is Brassóban az egykori dominikánus konvent falain ott

³⁵ Péterffy: Sacra concilia ecclesiae stb. II. k., 285. l.

függték a dominikánus rend szentjeinek képei, a templom kapuja felett pedig még a legszentebb rózsafűzér királynője Mária képe volt látható, s mellette jobbra Szent Domonkos, balra pedig Aquinói Szent Tamás képe függött. Jöttek azonban a Jezsuiták, a dominikánusoknak ekkoron erős riválisai, elfoglalták a brassai konventet és a templom kapuja feletti eme képeket, vakmerő kézzel eltávolították és ezek helyébe Szent Ignácot és Xavéri Szent Ferenc képét festették. „Bone Deus — kiált fel Bartók —. Quasi vero pater noster Dominicus et sanctus Ignatius ad invicem se compati non potuissent!“ Megírja Bartók azt is, hogy miképpen akadályozták meg a jezsuiták az erdélyi országgyűlésen keresztül, a dominikánus-rend Erdélybe való visszatelepítését, s amikor ezt teszi, nem a leghízselgőbben nyilatkozik ezeknek mesterkedéseiről.

Bartók igen becses jelentésein kívül érdekesek még Marics Ágost, Lendvay Lajos, Oberhuber Lipót, Patona Tamás, Seelhammer Domonkos, Stratemair Antal és Twinger Domonkos mindannyi o. P., levelei és jelentései.

*

Ezzel a néhány odavetett adattal rámutatni óhajtottam hazai történelmünk eme nagyérdekű, végtelen becses és eleddig ismeretlen forrásanyagára. Rá akartam világítani az említett regisztraturakönyvek és a római dominikánus levéltár tartalmára. Az, aki majdan meg óhajtja rajzolni a magyar dominikánus rendtartomány képét és kultúránk eme eleddig ismeretlen rétegeit és részeit óhajtja feltárni, nem teheti ezt, eme elsőrendű forrásanyag figyelembevétel nélkül, s hiányos, töredékes és homályos lesz a kép, ha enélkül próbálja azt megrajzolni.

Óhajtandó volna tehát, egyelőre ha mást nem, legalább a rendelkezésre álló nyers anyagot közkinccsé tenni, hogy mindenki által hozzáférhető legyen.

Íme, látjuk, hogy Róma, mindnyájunk édesanyja, még mindig igen sok értéket tartogat, rejteget számunkra.

DR. IVÁNYI BÉLA.